ПРОБЛЕМИ СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВА *PROBLEMY SLOV'IANOZNAVSTVA*
2008. Вип. 57. С. 269–276. *2008. Vol. 57. P. 269–276.*

УДК 811.161'373.7+811.162.1'373.7

ПОЛЬСЬКІ ТА СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ МОВОЗНАВЦІ ПРО ЯВИЩЕ СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Ю л і я Д І Л Ь Н А

Львівський національний університет імені І.Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра польської філології

У статті досліджуються концепції семантичних трансформацій у працях провідних польських, українських та російських мовознавців. Висвітлюються термінологічні проблеми, зроблено спробу виявити і показати спільне та відмінне в трактуваннях обсягу явища та класифікаціях семантичних трансформацій різних мовознавців.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна інновація, семантична трансформація, лексичне оточення, мінімальний контекст, максимальний контекст, контекстуальна інновація, подвійна актуалізація.

Кожен жанр – літературний чи публіцистичний – ставить перед автором притаманні лише йому вимоги щодо мови та стилю. Віддзеркалення голосу автора у творі передбачає індивідуалізацію мови написання, розкриття особистої точки зору, показ авторського "я". Бажання заполонити, вразити читача спонукає багатьох сучасних авторів вдаватися до оригінальних, нешаблонних способів передачі змісту. Свою свободу та незалежність на рівні мови та стилю вони реалізують через пародіювання усталених стилістичних схем, використання багатозначності слів, модифікування усталених словосполучень та свідоме порушення норм лексичної сполучуваності слів і фразеологічних одиниць[*] (ФО). Метою нашого дослідження є розкриття сутності одного з цих явищ, а саме – семантичної трансформації ФО. Наше завдання – показати спільне та відмінне в поглядах на явище семантичної трансформації фразеологізмів таких польських, російських та українських мовознавців, як В.Білоноженко, І.Гнатюк[1], Я.Баран[1], Л.Болдирєва[2], А.Молотков[3], Л.Ройзензон[4], С.Бомба[5], Я.Ліберек[6], А.Пайдзінська[7], Ґ.Дзямська-Ленарт[8], Ґ.Майковська[9] та ін.,

[*] На позначення фразеологізму українські та російські мовознавці у своїх працях застосовують терміни "фразеологічна одиниця (ФО)", "стійке словосполучення", "усталений вислів", "фразеологічний зворот". Для уникнення термінологічного різночитання при цитуванні праць ми використовуємо ці терміни у статті як синоніми.

[1] *Баран Я.* Основні питання загальної та німецької фразеології. Львів, 1980.

[2] *Болдырева Л.* Стилистические особенности функционирования фразеологизмов: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Москва, 1967.

[3] *Молотков А.* Основы фразеологии русского языка. Ленинград,1977.

[4] *Ройзензон Л.* Лекции по общей и русской фразеологии. Самарканд, 1973.

[5] *Bąba S.* Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny. Poznań, 1989.

[6] *Liberek J.* Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej. Poznań, 1998.

[7] *Pajdzińska A.* Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji. Lublin, 1993.

[8] *Dziamska-Lenart G.* Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej. Poznań, 2004.

[9] *Majkowska G.* Klasyfikacja semantyczna zamierzonych modyfikacji związków frazeologicznych // Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej V / Pod red. M. Basaja, D. Rytel. Wrocław, 1988.

простежити точки дотику їхніх концепцій у проекції на специфіку жанрів, що стали основою для їх дослідження. Актуальність вивчення явища семантичної трансформації ФО як одного з різновидів фразеологічних інновацій[10] сьогодні не викликає сумнівів. Попри це, незважаючи на інтенсивність дослідження інноваційних процесів у фразеології, саме цей тип трансформації ФО часто залишається поза увагою мовознавців, котрі все-таки пов'язують поняття "трансформація" лише з формою стійкого словосполучення, оминаючи той факт, що фразеологізм у процесі функціонування може зазнавати не тільки структурно-семантичних, а й семантичних перетворень. Крім того, наша стаття є першою на мовознавчому ґрунті працею, що містить порівняння концепцій семантичних трансформацій ФО польських мовознавців з концепціями українських та російських мовознавців.

Систематизація наукових концепцій проблеми семантичної трансформації ФО вимагає скрупульозного дослідження. Відмінності простежуємо, наприклад, у термінології на позначення цього поняття у працях польських, українських та російських мовознавців, про що йтиметься нижче. Однак термінологічні розбіжності пов'язані здебільшого з акцентуванням у назві різних аспектів одного й того ж явища. Адже вчені одностайні щодо визначення основної найзагальнішої сутності поняття "семантична трансформація ФО": це такий різновид трансформації фразеологізму, при якому значення фразеологізму під впливом лексичного оточення зазнає більш чи менш відчутних змін, тоді як його форма залишається незмінною. Іншими словами, зміни у стилістичних чи семантичних зв'язках між фразеологізмом і контекстом є причиною появи семантичних трансформацій ФО у текстах. Однак саме відмінності у способах трактування цього *контексту* та рівня його впливу на фразеологічну одиницю спричиняють найвагоміші розбіжності у поглядах на це складне явище польських, російських та українських учених.

Розглянемо цю проблему. Значна частина українських та російських дослідників суть семантичних трансформацій вбачає в обігруванні зі стилістичною метою або прямого словесного значення окремих компонентів ФО, або семантичної двоплановості фразеологічного звороту (Л.Болдирєва[11], Я.Баран[12], А.Кочетков[13], А.Начисчио-

---

© Дільна Ю., 2008

[10] Термін "фразеологічна інновація" широко застосовується в польському мовознавстві на позначення будь-яких відхилень від фразеологічної норми (С.Бомба, А.Пайдзінська, Ґ.Дзямська-Ленарт, Я.Ліберек). Натомість, українські та російські мовознавці взагалі ним не послуговуються: у працях з теорії фразеології ми натрапляємо на поняття "модифікації ФО", "структурно-семантичні трансформації фразеологізмів", "індивідуально-авторські перетворення фразеологізмів", "авторські видозміни у фразеології" та ін. Терміни, запропоновані східнослов'янськими мовознавцями, передбачають усвідомлення тих змін, які лежать в основі перетворення нормативних ФО, тобто, автори "модифікацій ФО" ("структурно-семантичних трансформацій", "семантичних трансформацій", "індивідуально-авторських перетворень", "авторських видозмін") неодмінно використовують їх з певною, заздалегідь визначеною метою. Натомість, "фразеологічна інновація" – поняття ширше, що об'єднує всі свідомі й несвідомі структурні, семантичні чи структурно-семантичні зміни ФО, а також фразеологічні новотвори – якісно нові фразеологізми, що виникають у результаті зовнішнього чи внутрішнього запозичення з лексики окремих суспільних груп, діалектів тощо. Питаннями свідомих і несвідомих, мотивованих і немотивованих метою висловлювання інновацій детально займався польський фразеолог С.Бомба (*Bąba S.* Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny. Poznań, 1989). Ми вважаємо за доцільне використовувати термін польських мовознавців як узагальнений на позначення всіх можливих відхилень від фразеологічної норми та розглядати явище семантичної трансформації ФО як один із підтипів фразеологічних інновацій.

[11] *Болдырева Л.* Стилистические особенности функционирования фразеологизмов.

[12] *Баран Я.* Основні питання загальної та німецької фразеології.

[13] *Кочетков А.* Трансформация фразеологических словосочетаний // Учен. зап. Ульянов. пед. ин-та. Т.17. № 7. Ульяновск, 1963. С.81–96.

не[14]). Таким чином, семантичні трансформації зводяться до явища **подвійної актуалізації**, особливістю якої є те, що, поряд із традиційним значенням фразеологічної одиниці, *в особливих контекстуальних умовах* здійснюється актуалізація потенційних лексичних значень її компонентів. Польські мовознавці Я.Ліберек, А.Падзінська, Ґ.Дзямська-Ленарт трансформації цього типу окреслюють як "контекстуальні інновації" (innowacje kontekstowe).

Однак не всі східнослов'янські мовознавці, які досліджують семантичну трансформацію ФО, зводять це явище до подвійної актуалізації фразеологізмів. Так, В.Білоноженко та І.Гнатюк у межах семантичних трансформацій стійких словосполучень виділяють ще один підтип – **власне семантичні трансформації**. Їх специфіка полягає в тому, що "компоненти стійкого словосполучення не виявляють своїх потенційних лексичних значень: оновлюється фразеологічно цілісний зміст стійкого вислову"[15]. На думку А.Молоткова, внаслідок такого прийому семантичної трансформації "значення фразеологізму розуміється ширше: або підкреслюються якісь особливі відтінки цього значення, або, врешті, просто одне значення підмінюється іншим"[16]. Однією з головних причин появи нових елементів у традиційному значенні ФО, на думку вчених, є розвиток *сфери оточення фразеологізму*. Помилково можна подумати, що ця "сфера оточення", котра спричиняє появу власне семантичних трансформацій ФО, та "контекстуальні умови", що є причиною подвійної актуалізації ФО в тексті – тотожні поняття. Однак логічним нам здається висновок, що це не так.

Виникнення власне семантичних трансформацій пов'язане зі змінами т.зв. **найближчого контексту ФО**, з яким фразеологізм вступає в безпосередній граматичний та смисловий зв'язок. Наприклад, ФО *до нитки 'повністю, абсолютно, геть чисто все'* реалізує своє значення лише в певному властивому їй найближчому контексті й традиційно вживається в поєднанні з дієсловами *промокнути, обібрати, обдерти, звестися, дійти*. В поєднанні з дієсловом розумової дії *вивчити* значення фразеологізму стає більш абстрактним, ФО *до нитки* в такому контексті означає '*дуже добре, досконало*': *Навіть такий дуже приблизний знавець Шекспіра, як я, тільки плечима знизав, а що ж казати про людей, які вивчили англійського драматурга до ниточки* (П.Загребельний)[17].

М.Тагієв на позначення найближчого контексту вводить термін "фразеологічне оточення"[18]. Польський мовознавець Я.Ліберек називає його "мінімальним контекстом" (kontekst minimalny[19]), а семантичні трансформації, що виникли внаслідок зміни найближчого контексту фразеологізму, т.зв. фразеологічні розширення (innowacje rozszerzające), у своїй класифікації фразеологічних інновацій він виділяє як окремий самостійний пункт, поряд із фразеологічними модифікаціями (інноваціями, що виникли в результаті порушення усталеної структури фразеологізму: лексичної (кількості та якості компонентів) та граматичної (граматичних форм компонентів, синтаксичних зв'язків між ними), а також контекстуальними інноваціями. Окремим пунктом цей

---

[14] *Начисчионе А.* Некоторые окказиональные изменения фразеологических единиц в произведениях Дж. Чосера // Учен. зап. Латв. ун-та. 1973. Т.197. С.23–48.

[15] *Білоноженко В.*, *Гнатюк І.* Функціональна та лексична розробка українських фразеологізмів. С.83.

[16] *Молотков А.* Некоторые особенности употребления фразеологизмов в современном русском языке // Нормы современного русского словоупотребления. Москва, 1966. С.95.

[17] Приклад узято з праці *Білоноженко В.*, *Гнатюк І.* Функціональна та лексична розробка українських фразеологізмів. С.85.

[18] *Тагиев М.* Глагольная фразеология современного русского языка (проблемы окружения и распространения фразеологических единиц): Автореф. дис. …доктора филол. наук. Баку, 1967.

[19] *Liberek J.* Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej. S.89.

підтип семантичних трансформацій виступає й у класифікації фразеологічних інновацій С.Бомби. А.Пайдзінська та Ґ.Дзямська-Ленарт також розглядають його на рівні з контекстуальними інноваціями. Натомість, лексичне оточення, під впливом якого виникають контекстуальні фразеологічні інновації (у термінології польських мовознавців) або ж семантичні трансформації, що спричиняють актуалізацію прямого номінативного значення фразеологізму чи окремих його компонентів (у термінології українських та російських мовознавців), Я.Ліберек називає відповідно "максимальним контекстом" (kontekst maksymalny[20]). Елементи максимального контексту, що впливають на значення фразеологізму, але не входять з ним у безпосередній граматичний зв'язок, можуть міститися на різній відстані від ФО та мати різні розміри – від одного слова чи словосполучення до кількох речень. Наведемо приклад із праці Ґ.Дзямської-Ленарт: *Język jest w ludzi wkorzeniony jak korzeń chrzanu w ziemię, i dlatego nie tylko ich mowa – wszystko jedno "nowomowa" czy "staromowa" – ale ich myśl bywa* ***do chrzanu***[21].

Доцільно зауважити, що в класифікації фразеологічних інновацій С.Бомби, яка стала чи не першою в польському мовознавстві, про контекстуальні інновації взагалі не згадується. Можливо, це пов'язано з тим, що цей чи не найскладніший тип фразеологічних інновацій доцільно розглядати в рамках ґрунтовного дослідження конкретних текстів відповідного характеру, як це зробили А.Пайдзінська (на основі сучасної польської поезії), Я.Ліберек (на основі фрашок*), Ґ.Дзямська-Ленарт (на основі фейлетонів), В.Білоноженко та І.Гнатюк (на основі прозових творів українських письменників) та ін. Адже саме в таких жанрах, як і в багатьох інших царинах (реклама, газетні та журнальні заголовки), де високо цінуються авторська індивідуальність, неповторність і вміння здивувати, обігрування значення фразеологізму, подвійна актуалізація прямого й переносного значення фразеологізму чи його компонентів з елементами контексту, або ж порушення нормативної лексичної сполучуваності фразеологізму на користь оригінальності є бажаними прийомами для досягнення потрібного ефекту.

Таким чином, на основі концепцій фразеологічних інновацій польських, українських та російських мовознавців можемо визначити дві ймовірні підгрупи семантичних трансформацій фразеологізмів:

1) семантичні трансформації, що спричиняють актуалізацію прямого номінативного значення ФО під впливом т. зв. максимального контексту фразеологічної одиниці; визнані більшістю мовознавців, серед польських учених вони відомі під назвою "контекстуальні інновації";

2) семантичні трансформації, що не спричиняють актуалізації прямого номінативного значення ФО, але змінюють традиційне значення фразеологічної одиниці чи надають йому нового відтінку в результаті зміни т.зв. мінімального контексту ФО (найближчого оточення), тобто порушення норм її лексичної сполучуваності; визнані не всіма російськими та українськими мовознавцями, у працях польських лінгвістів розглядаються як окремий самостійний тип фразеологічних інновацій поряд з контекстуальними інноваціями.

Вважаємо за доцільне розглядати обидві підгрупи фразеологічних інновацій в межах типу "семантичні трансформації фразеологізмів". Однак багатогранність семантичних можливостей мовних одиниць дуже урізноманітнює, а подекуди неймовірно

---

[20] *Liberek J.* Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej. S.89.

[21] *Hamilton.* Kiedy twarda waluta zmięknie. Warszawa, 1988. S.38.

* *Фрашка* – характерний для польської поезії короткий жартівливий чи сатиричний твір як актуальної проблематики, так і етичних мотивів, подекуди з ознаками філософствування.

ускладнює сутність та внутрішню організацію кожної з вищеназваних підтипів семантичних трансформацій фразеологізмів, про що свідчать безперервні зміни у поглядах мовознавців на це складне явище. З огляду на це, ми змушені знову і знову звертатися до їхніх праць у пошуках відповідей на численні запитання.

Актуальною залишається, наприклад, проблема ступеня впливу контексту фразеологізму на його значення, адже сама назва типу фразеологічних інновацій – семантична трансформація ФО – передбачає семантичні зміщення стійкого словосполучення.

Відхилення від традиційного значення фразеологічної одиниці під впливом її найближчого (мінімального) контексту визнають і польські, і російські, й українські мовознавці: це перетворення фразеологізму внаслідок "розширення меж його лексичної сполучуваності"[22], що спричиняє "зміну традиційного значення ФО, не порушуючи при цьому її лексико-граматичного складу"[23]. Ступінь семантичного зрушення при цьому може бути різний: від збільшення абстрактного елемента у значенні ФО до появи додаткових смислових і стилістичних відтінків аж до розвитку нового значення і перетворення фразеологізму в полісемічний.

Особливо відчутні семантичні зсуви внаслідок зміни лексичної сполучуваності тих фразеологізмів, які мають обов'язкове лексичне оточення, коли значення ФО просто неможливо розглядати поза зв'язками зі структурно необхідними елементами, що її супроводжують. У таких випадках можна говорити про схеми сполучуваності фразеологізму як об'єкт уваги фразеологічної норми мови. Зловживання семантичними трансформаціями цього типу може призвести до фразеологічної помилки, якщо зв'язок між структурою та значенням ФО не втратився настільки, щоб можна було змінювати її лексичне оточення.

Так, зміни в звичному для ФО суб'єктному оточенні, що полягають здебільшого в заміні іменників з семантикою особи лексемами абстрактного змісту, можуть спричинити збільшення ступеня абстрактності фразеологічного значення з одночасною втратою внутрішньої форми фразеологізму: порівн. *Дама з таким характером в одну мить* ***скрутить*** *вас* ***у баранячий ріг*** (В.Собко) та *Гордих час швидко* ***скручує у баранячий ріг*** (М.Стельмах)[24]. Якщо ж подібного роду переадресація предметної співвіднесеності відбувається в об'єктному оточенні фразеологізму, то його значення внаслідок такого переміщення може набувати додаткових відтінків, а то й розвинутись в окреме значення полісемічної ФО: порівн. *Ти, хазяїне, синів моїх не ображай. За Сандера я тобі* ***в'язи скручу*** (А.Шиян) та *Ми з шкури вилазимо, щоб* ***скрутити в'язи*** *цим труднощам, а дехто на них славу праведників і грошву водночас набирає* (М.Стельмах)[25].

Класифікуючи прийоми розширення меж лексичної сполучуваності фразеологізму, польська дослідниця Ґ.Дзямська-Ленарт також не залишила поза увагою характер оточення ФО. Цей тип контекстуальних інновацій авторка поділила на:

1) розширення сполучуваності фразеологізмів, що в площині норми виступають у сполученні з особовими іменниками, напр. *nabrać wody w usta, stracić głowę*;

2) розширення сполучуваності фразеологізмів, що в площині норми поєднуються з неособовими іменниками, напр. *pękać w szwach, świecić pustkami*[26].

---

[22] *Bąba S.* Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny. S.46.

[23] *Білоноженко В.*, *Гнатюк І.* Функціональна та лексична розробка українських фразеологізмів. С.84.

[24] Цит. за: *Білоноженко В.*, *Гнатюк І.* Функціональна та лексична розробка українських фразеологізмів. С.85–86.

[25] Там само. С.86.

[26] *Dziamska-Lenart G.* Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej. S.103–115.

Проблема впливу лексичного оточення фразеологізму на його значення постає в повнішому масштабі при дослідженні семантичних трансформацій, що виникають під впливом максимального оточення і спричиняють явище подвійної актуалізації ФО. Адже серед багатьох українських та російських учених утворилась думка, що значення фразеологізму, який підлягає цьому видові трансформації, залишається незмінним – просто поряд із ним, за умови відповідного контексту, відбувається актуалізація прямих значень компонентів стійкого словосполучення[27]. Лише деякі дослідники обґрунтовують думку про те, що цей тип семантичної трансформації фразеологізмів впливає і на їх значення – конкретизує його. У зв'язку з цим навіть виник термін "конкретизація фразеологічної одиниці" на позначення явища подвійної актуалізації[28].

Думки про те, що максимальний контекст має вплив на значення фразеологічної одиниці, дотримуються і польські мовознавці Я.Ліберек, А.Пайдзінська та Ґ.Дзямська-Ленарт. Визначення контекстної інновації Я.Ліберека максимально близьке до визначення власне семантичної трансформації російських та українських мовознавців, яке ми подавали вище[29]. Однак детальне ознайомлення з працею польського мовознавця та диференціація двох типів контекстів дає зрозуміти, що йдеться по різні мовні явища.

Не менш актуальною є також проблема класифікації способів подвійної актуалізації ФО. У мовознавчій літературі поширена думка про неможливість класифікації численних різновидів цього типу трансформацій на основі якоїсь однієї, спільної для всіх диференційної ознаки, бо такої ознаки не існує. Тому систематизація цього виду семантичних трансформацій полягає в послідовному виявленні таких розрядів, які на кожному ступені класифікаційної схеми протиставляються один одному за якоюсь однією ознакою при спільності всіх інших. Згідно зі спостереженнями Н.Шадріна, явище подвійної актуалізації можна аналізувати з таких точок зору:

а) наявності чи відсутності в мові вільного словосполучення, співзвучного з фразеологізмом;

б) порушення чи збереження лексико-граматичної структури традиційного фразеологізму;

в) одночасної чи неодночасної реалізації лексичного та фразеологічного значень словосполучення[30].

Автори семантичних трансформацій фразеологізмів не завжди вдаються до повної подвійної актуалізації ФО, а якщо фразеологізм одноплановий, тобто не має генетичного прототипу серед вільних словосполучень, то подвійна актуалізація взагалі неможлива. Більшість контекстуальних інновацій, які Я.Ліберек виявив у текстах польських післявоєнних фрашок, були прикладами часткової актуалізації прямого значення фразеологізмів, тобто обігрувалися лексичні значення лише окремих їх компонентів. Я.Ліберек створив свою класифікацію контекстуальних інновацій, критерієм поділу в якій став характер формальних або семантичних зв'язків між компонентами фразеологізму та

[27] *Білоноженко В.*, *Гнатюк І.* Функціональна та лексична розробка українських фразеологізмів. С.83.

[28] *Шевченко Л.* Речевые средства создания комического в творчестве Чехова: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Минск, 1962.

[29] Контекстуальними інноваціями мовознавець вважає ті фразеологізми, "структура яких нічим не відрізняється від нормативної, але які, незважаючи на це, вжиті так, що їх значення підлягають більш чи менш відчутним змінам" (*Liberek J.* Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej. S.89).

[30] *Шадрин Н.* Перевод контекстуально преобразованных фразеологических единиц как семантико-стилистическая проблема: Автореф. дис. …канд. филол. наук. Ленинград, 1969.

елементами його максимального контексту[31]. Таким чином, учений виділив три групи контекстуальних інновацій фразеологізмів:

1) інновації, в основі яких лежать **формальні зв'язки** між компонентом (компонентами) фразеологізму та елементом (елементами) максимального контексту (повна тотожність елементів, категоріально-граматична тотожність, лексико-системна подібність та словотвірна спорідненість), наприклад: *Dola*: Taka już męska dola nie najlepsza, że zwykle pierwsza to **pierwsza lepsza**[32];

2) інновації, в основі яких лежать **безпосередні семантичні зв'язки** між компонентом (компонентами) фразеологізму та елементом (елементами) максимального контексту, наприклад: *Łysy*: Innymi słowy, **rwał włosy z głowy**[33];

3) інновації, основою яких стали **посередні семантичні зв'язки** між компонентом (компонентами) фразеологізму та елементом (елементами) максимального контексту, наприклад: *Krakowskie zarobki*: Gołębiami brukowany Kraków, **gówno ma** z tych ptaków[34].

Поява в оточенні фразеологізму слова, формально подібного до компонента фразеологізму (що є причиною виникнення першого типу інновацій), встановлює специфічний тип зв'язку між стійким словосполученням та контекстом і сприяє створенню сатиричного змісту фрашки. На думку автора класифікації, цей тип контекстуальних інновацій характеризується найменшим ступенем небезпеки актуалізації прямого значення фразеологізмів – він лише "копіює" таку ситуацію[35].

Другий тип інновацій, що виникають унаслідок встановлення безпосереднього семантичного зв'язку між компонентами ФО та елементами її контексту, реалізують свої функції за принципом семантичних полів. Поява в оточенні фразеологізму слова, що належить до того ж семантичного поля, що й один із компонентів стійкого словосполучення, створює своєрідне напруження сенсів та значень усередині фрашки (що змушує читача до роздумів) і допомагає досягнути бажаного ефекту. Цей тип контекстуальних інновацій, за спостереженнями Я.Ліберека, є найпопулярнішим у текстах польських фрашок різних авторів.

Третя група контекстуальних інновацій, що виникає внаслідок встановлення посередніх семантичних зв'язків між компонентами фразеологізму та елементами контексту – доволі нетипова для фрашок. Компоненти стійкого словосполучення та елементи контексту не належать до одного семантичного поля, однак їх представлено в такому світлі, в якому їхні денотати виявляються фізично спорідненими реаліями. Завдяки цьому досягається така ж гра значень, як і в попередньому типі контекстуальних інновацій.

На характер зв'язку між компонентами фразеологізму та елементами його максимального оточення опирається у своїй класифікації контекстуальних інновацій і Ґ.Дзямська-Ленарт. Крім того, вона виділила три схеми розміщення лексичних компонентів

---

[31] *Liberek J.* Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej. S.94.

[32] *Gicgier T.* Satyry, fraszki, aforyzmy. Łódź, 1988. S.69. Цит. за: *Liberek J.* Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej. S.95.

[33] *Kurowski W.* Fraszki. Kościan, 1989. S.20. Цит. за: *Liberek J.* Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej. S.109.

[34] *Sztaudynger.* Krakowskie piórka i inne wiersze. Wyd. I. Kraków, 1958. S.23. Цит. за: *Liberek J.* Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej. S.129.

[35] Ibid. S.107.

ФО та елементів її оточення, що належать до одного семантичного поля та по-різному впливають на значення стійкого словосполучення[36]:

1) лексичні елементи контексту, що впливають на його значення, випереджають фразеологізм, наприклад: *Masło, maselnica, maślanka. Taki słowniczek odnośnie masła poszedłby* ***jak po maśle****, bo jest teraz popyt na tłuszcze*[37];

2) лексичні елементи контексту, що впливають на його значення, оточують фразеологізм з обох боків, наприклад: *Gdyby ludzie mieli co lizać np. znaczki o słodkim kleju****, toby języków nie strzępili*** *na zebraniach. Wiadomo do czego to prowadzi*[38];

3) лексичні елементи контексту, що впливають на його значення, виступають після фразеологізму, наприклад: *Amelia* ***milczy*** *o tym* ***jak grób****, zwłaszcza że w grobie jest od dawna*[39].

Авторка зробила цікаві висновки про те, як позиція в тексті компонентів фразеологізму та тих елементів його максимального оточення, що змінюють його семантику, впливає на розвиток гри значень, на право домінантного статусу прямого чи переносного значення словосполучення і, нарешті, досягнення очікуваного автором ефекту.

Таким чином, концепції семантичних трансформацій українських та російських мовознавців можна поділити на дві групи: ті, в яких семантичні трансформації не призводять до актуалізації прямого номінативного значення ФО, але змінюють традиційне значення фразеологічної одиниці чи надають йому нового відтінку в результаті зміни мінімального контексту ФО, і ті, які зводять явище семантичної трансформації ФО до одночасної актуалізації прямого й переносного значення ФО під впливом максимального контексту. Польські мовознавці, які досліджували явище семантичної трансформації ФО, визнають обидва підтипи, однак розглядають їх як окремі різновиди фразеологічних інновацій (innowacje rozszerzające та innowacje kontekstowe). Ми схильні вважати такі інновації явищами однієї категорії, оскільки в основі кожної з них лежить зміна традиційного значення фразеологізму під впливом контексту за умови збереження традиційної структури ФО.

Як підсумок: вибір класифікації фразеологічних інновацій, що виникають під дією максимального або мінімального контексту ФО, залежить передовсім від специфіки матеріалу, на основі якого проводиться дослідження. Адже, як свідчать численні дослідження, фразеологічне значення не є сталим, у своєму розвитку воно проходить різні етапи, на яких можлива втрата фразеологізмом мотивованості, актуалізація прямого номінативного значення, набуття нових смислових відтінків і навіть розвиток нового значення та перетворення фразеологізму в багатозначний. Свідомі спроби трансформації значення фразеологізмів у текстах свідчать про те, що автори не тільки ретельно добирають стійкі словосполучення, а й знаходять для них нові контексти, пропонують їх у нових зв'язках, забезпечуючи таким чином оновлене звучання загальновідомим фразеологізмам.

---

[36] *Dziamska G.* Sposoby zestrajania frazeologizmów z tłem leksykalnym w tekstach felietonów prasowych // Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza I. Poznań, 1994. S.64–75.

[37] *Hamilton.* Pod znakiem Lwa i Armaty. Warszawa, 1984. S.335. Цит. за: *Dziamska G.* Sposoby zestrajania frazeologizmów z tlem leksykalnym w tekstach felietonów prasowych. S.66.

[38] *Passent D.* Bitwa pod wersalikami. Warszawa, 1986. S.255. Цит. за: *Dziamska G.* Sposoby zestrajania frazeologizmów z tlem leksykalnym w tekstach felietonów prasowych. S.70.

[39] *Hamilton.* Drzwi na lewo, drzwi na prawo. Warszawa, 1979. S.168. Цит. за: *Dziamska G.* Sposoby zestrajania frazeologizmów z tłem leksykalnym w tekstach felietonów prasowych. S.71.

POLISH AND EAST SLAVONIC LINGUISTS ABOUT THE SEMANTIC TRANSFORMATIONS OF PHRASEOLOGICAL UNITS

Yuliya DILNA

L'viv Ivan Franko National University
1, Universytets'ka str., L'viv, 79000
The Chair of Polish Philology

The article is dedicated to the study of the conceptions of semantic transformations of the phraseological units on the basis of works of the Polish, Ukrainian and Russian linguists. Terminological problems are dealt with, an attempt to find and show common and different features in the ways of interpreting the phenomenon and in the classifications of semantic transformations of the phraseological units is made.

Key words: phraseologism, phraseological innovation, semantic transformation, lexical encirclement, minimal context, maximal context, contextual innovation, double actualization.

Стаття надійшла до редколегії 28.01.2008
Прийнята до друку 29.02.2008